

บทที่ ๒

วิวัฒนาการของร้อยกรอง

คำว่า “ร้อยกรอง” เป็นคำที่สําคัญวัฒนธรรมทางวรรณกรรม ซึ่งดงขานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ใช้เรียกวรรณกรรมประเภทที่มีลักษณะบังคับในการแต่งหรือมีการ กำหนดคณณะ และได้ใช้กันอย่างแพร่หลายควบคู่กันกับคำว่า “ร้อยแก้ว” ตั้งแต่ บัดนั้นเป็นต้นมา แต่เดิมบทประพันธ์ประเภทนี้เรียกกันเป็นหลายอย่าง เช่น “กลอน” (ลิลิตพระลอ) “กาพย์” (กาพย์มหาชาติ) “ฉันท” (ลิลิตยวนพ่าย) “กานท์” (ลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส) และต่อมาก็มีชื่อเรียกกันไปอีกหลาย อย่าง เป็นต้น “กาพย์กลอน” “กวีนิพนธ์” “จินตกวีนิพนธ์” “กวีวจน” และ “คำประพันธ์”

ในที่นี้จะใช้คำว่า “ร้อยกรอง” ซึ่งหมายถึงบทประพันธ์ที่มีการกำหนดคณณะ หากคำอื่น ๆ ดังกล่าวแล้วมีความหมายเช่นนั้น ก็ถือว่าใช้แทนกันได้

ความเป็นมาของร้อยกรองในอดีต

ร้อยกรองของไทยถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด ไม่มีใครสามารถให้คำตอบ ได้ ถ้าหากจะเชื่อตามทฤษฎีที่ว่าร้อยกรองเก่ากว่าร้อยแก้ว^(๑) และเชื่อตามที่ เลขกล่าวกันมาว่าไทยเป็นชาติต้นกกลอนแล้ว ร้อยกรองก็ต้องมีมาก่อนที่พ่อขุน- รามคำแหงมหาราชจะทรงประดิษฐ์อักษรไทยในปี พ.ศ. ๑๘๒๖ แต่เป็นร้อยกรอง ชนิดที่บันทึกอยู่ในสมอ และถ่ายทอดกันด้วยปาก หรือที่เรียกว่ากลอนสด นั้นเอง

(๑) อ่าน “กลอนแสนกกลอน” ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ ในหนังสือ พระนิพนธ์บางเรื่องและปาฐกถา โรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๗

ร้อยกรองมาปรากฏอย่างเป็นหลักฐานครั้งแรกในวรรณคดีเรื่องลิลิตโองการแข่งน้ำ หรือประกาศแข่งน้ำโคลงห้า ซึ่งเชื่อกันว่าแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. ๑๘๒๕-๑๘๑๒) เป็นร้อยกรองประเภทโคลงกับร่าย ฉะนั้น หากจะถือว่าร้อยกรองประเภทแรกของเราคือ ลิลิต (โคลงกับร่าย) ก็ย่อมได้ แต่ถ้าสังเกตกันดี ๆ แล้ว ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ซึ่งถือว่าแต่งเป็นร้อยแก้วนั้นก็มีลิลิตของร้อยกรอง โดยเฉพาะสัมผัสอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม เห็นควรที่จะพิจารณาลักษณะของร้อยกรองตามที่ปรากฏในวรรณคดีเป็นสำคัญ ซึ่งจะได้กล่าวทบทวนดังต่อไปนี้

๑. ลิลิต

การนำโคลงมาแต่งสลับกับร่ายที่เรียกว่าลิลิตนั้น เริ่มตั้งแต่สมัยศรีอยุธยาตอนต้น คือ ลิลิตโองการแข่งน้ำ ซึ่งใช้ร่ายโบราณสลับกับโคลงโบราณ (โคลงห้าหรือโคลงมณฑกคติ) และลิลิตขวนพ่ายซึ่งใช้ร่ายคั่นกับโคลงคั่น ต่อมาก็มีลิลิตพระลอ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าแต่งในสมัยนี้เช่นเดียวกัน แต่ลิลิตพระลอแต่งเป็นลิลิตสุภาพคือประกอบด้วยร่ายสุภาพกับโคลงสุภาพ

การแต่งลิลิตว่างวันไปนาน จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงมีผู้แต่งขึ้นมาอีกคือ ลิลิตเพชรมงกุฎ ลิลิตศรัวิชัยชาติก ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง และลิลิตตะเลงพ่าย ถัดจากนั้นก็ยังมีผู้แต่งลิลิตอีกไม่ก็เรื่อง ที่รู้จักกันดีคือ ลิลิตนิทราชาคริต และลิลิตนารายณ์สิบปาง

ลิลิตทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นร้อยกรองเชิงบรรยาย คือมีเนื้อเรื่องต่อเนื่องกันตั้งแต่ต้นจนจบ และน่าสังเกตว่าลิลิตทุกเรื่อง มักจะขึ้นต้นด้วยร่ายเป็นบทไหว้ครู แล้วจึงดำเนินเรื่องต่อไป

๒. คำฉันท

ร้อยกรองประเภทคำฉันทเป็นร้อยกรองที่ได้แบบมาจากบาลี แต่ไทยเราเพิ่มสัมผัสขึ้นอีก และแต่เดิมก็มีได้เคร่งครัดในเรื่องคำครูลหุหนัก เพิ่งจะมาเคร่งครัดกันในราวสมัยรัชกาลที่ ๖ นี้เอง แต่ถึงกระนั้น กวีแต่ก่อนก็ยังนำร้อยกรองประเภทกาพย์มาแต่งปนกับฉันทด้วย เพื่อผ่อนคลายความยุ่งยากในการหาคำลหุ เพราะกาพย์เป็นร้อยกรองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับฉันท ต่างกันตรงที่กาพย์ไม่บังคับครูลหุเท่านั้น เมื่อนำกาพย์มาแต่งปนกับฉันทแล้วก็เรียกว่า คำฉันท กาพย์ที่นิยมแต่งปนกับฉันทมี ๒ ชนิด คือกาพย์ฉมังและกาพย์สุรางคนางค์

ร้อยกรองประเภทฉันทปรากฏเป็นครั้งแรกในมหาชาติคำหลวง ซึ่งแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ที่นิยมแต่งกันมากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และนิยมใช้ฉันทเพียง ๖ ชนิดเท่านั้นคือ อินทวิเชียรฉันทที่ โศกฉันทที่ วสันตฉันทฉันทที่ มาลีฉันทที่ สัททูลวิกฤติฉันทที่ และสัทธราฉันทที่ วรรณคดีคำฉันทเรื่องแรกคือ เสือโคคำฉันท แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเรื่องต่อมาซึ่งแต่งในสมัยนี้เช่นเดียวกันก็คือ สมุทรโฆษ คำฉันท อินทรคำฉันท ฉันทที่คุงีสั่งเวทกล่อมช้าง และราชาพิลาปคำฉันท

สมัยศรีอยุธยาตอนปลายมีคำฉันทปรากฏอยู่เพียงเรื่องเดียวคือ ปุณโณวาทคำฉันทซึ่งแต่งในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีผู้แต่งกันอีกหลายเรื่องด้วยกัน ก็คือ อิเหนาคำฉันท กฤษณาสนน้อง คำฉันท พระสุธนคำฉันท อิลราชคำฉันท สามัคคีเภทคำฉันท พระนลคำฉันท ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีบทละครพูดคำฉันทอยู่เรื่องหนึ่ง คือ มัทนะพาธา

คำฉันทเป็นร้อยกรองที่แต่งยาก และอ่านยากกว่าร้อยกรองประเภทอื่นๆ ไบรณถือกันว่าเป็นของสูง ผู้แต่งจะได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ ด้วยเหตุนี้

คำฉันท์จึงมีไม่มาก และปัจจุบันนี้ก็ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดแต่งฉันท์เป็นเรื่องราว ๆ แบบก่อนอีก

๓. โคลง

ร้อยกรองประเภทโคลงนอกจากจะนำไปแต่งปนกับร้อยซึ่งเรียกว่าลิลิต ดังกล่าวมาในตอนต้น และที่นำไปแต่งปนกับกาพย์ ซึ่งเรียกว่ากาพย์ห่อโคลง ดังจะกล่าวต่อไปแล้ว ยังมีวรรณคดีเป็นจำนวนมากที่ใช้โคลงแต่งเป็นเรื่องราว

โคลงเป็นร้อยกรองที่เชื่อกันว่าเป็นของไทยแท้ แม้ว่าจะมีลักษณะคล้ายกาพย์ในคัมภีร์กาพย์สรวลสินีก็ตาม กวีนิยมแต่งโคลงกันมาก ทั้งที่เป็นโคลงแปดเสกต์และโคลงเรื่อง วรรณคดีที่แต่งโดยใช้โคลงทั้งเรื่องมักจะใช้คำว่าโคลง นำหน้าชื่อเรื่อง และมักจะนิยมใช้ร้อยประดับในตอนต้น หรือตอนจบ

โคลงเรื่องแต่งกันครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ๆ ซึ่งมีอยู่หลายเรื่องด้วยกันเช่น โคลงนิราศหริภุญไชย โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม โคลงราชสวัสดิ์ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ โคลงนิราศนครสวรรค์ โคลงทวาทศมาส และโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ไม่สู้จะมีผู้นิยมแต่งโคลงเป็นเรื่องนัก ที่พบมีอยู่เพียง ๒ เรื่องคือ โคลงนิราศเจ้าฟ้าเอกภัย และโคลงชลอพระพุทธรูปไสยาสน์ในสมัยธนบุรีก็มี ๑ เรื่องคือ โคลงขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ส่วนสมัยหลังมามีอยู่อีกหลายเรื่อง เช่น โคลงนิราศนรินทร์ โคลงนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โคลงโลกนิติ โคลงขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โคลงนิราศสุพรรณ และโคลงนิราศวัดรวก เป็นต้น

๔. กาศย์ห่อโคลง

การนำโคลงมาแต่งสลับกับกาศย์มีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยพระศรีมหาโพธิ์ยานี่มาแต่งสลับกับโคลงสี่สุภาพ แล้วให้ชื่อว่ากาศย์ห่อโคลง ต่อมาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงแต่งขึ้นอีก คือ กาศย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาศย์ห่อโคลงนิราศธารโศก และกาศย์เห่เรือซึ่งถือว่าเป็นกาศย์ห่อโคลงชนิดหนึ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์มีวรรณคดีที่แต่งทำนองนี้คือ กาศย์เห่ชมเครื่องควรวหวานพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กาศย์เห่เรือพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และกาศย์เห่เรือพระนิพนธ์กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เป็นต้น

๕. กาศย์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าร้อยกรองประเภทกาศย์ เป็นร้อยกรองที่กวีนำไปแต่งร่วมกับฉันทและโคลง แต่ที่ใช้กาศย์ล้วนๆ ก็มีเช่น คำพากย์โขนซึ่งใช้กาศย์ยานี่ และกาศย์ฉับ คำพากย์โขนที่รู้จักกันดีคือ บทพากย์รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่แต่งเป็นทำนองนิทานก็มีเช่น กาศย์พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ และที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในงานสมโภช เช่นงานสมโภชข้างเผือก ก็มีกาศย์ขับไม้กล่อมข้างพัง พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นต้น

๖. ร่าย

ร้อยกรองประเภทร่ายนอกจากจะใช้แต่งร่วมกับโคลงแล้ว ยังใช้แต่งเป็นเรื่องโดยตลอดอีกด้วย วรรณคดีที่แต่งเป็นร่ายก็มีกาศย์มหาชาติซึ่งแต่งในสมัยพระเจ้าทรงธรรม พระมาลัยคำหลวงและนันทโพนันทสูตรคำหลวง แต่งใน

สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สุภาภิตพระร่วงซึ่งเชื่อกันว่าแต่งในสมัยรัตน-
โกสินทร์ตอนต้น และร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับที่กระทรวงศึกษาธิการ
รวบรวมชำระสำเร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นต้น

๑. กลอน

ร้อยกรองประเภทกลอนเป็นร้อยกรองที่นับว่าแพร่หลายที่สุด และเชื่อกันว่าเป็นของไทยแท้ ๆ มิได้ดัดแปลงมาจากคำประพันธ์ของชาติอื่น แต่กระนั้น ท่านผู้ชำนาญภาษามาลยังให้ความเห็นว่านำแบบมาจากฉันทขอมขุขยวัดดี และ บ้างก็ว่าคล้ายกับกลอนเจ็ดของจีน^(๑) อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่มีหลักฐานยืนยันก็ ควรเชื่อว่าเป็นของไทยไว้ก่อน

กลอนมีแต่งกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา บทกลอนที่เก่าแก่ที่สุดคือ เพลงยาวพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่พระที่นั่งจันทร์พิศาล ลพบุรี แต่ก็ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเป็นพระราชนิพนธ์จริง นอกจากนั้นยังมี หนังสือกลอนอีกหลายเรื่องที่ยังไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และเวลาที่แต่งแน่นอนเช่น เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา และบทละครครั้งกรุงเก่า ๑๔ เรื่อง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าร้อยกรองประเภทกลอนเริ่มแพร่หลาย และเฟื่องฟูอย่างมากในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในสมัยนี้มีวรรณคดีที่ แต่งเป็นกลอนหลายเรื่องคือบทละครเรื่องอิเหนาและดาหลัง เพลงยาวเจ้าฟ้ากุ้ง และกลบทศิววิบูลกิติ เป็นต้น

กลอนแบ่งออกเป็นหลายชนิด แต่ละชนิดก็มีความเป็นมาต่างกัน ซึ่ง จะกล่าวแต่พอสังเขปดังต่อไปนี้

กลอนเพลงยาว เป็นกลอนที่แต่งกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ดังกล่าว แล้ว ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ยังนิยมแต่งกันอยู่ กวีที่แต่งกลอน

(๑) อ่าน “ภาษาไทยกับคำประพันธ์” ของพระยาอุปกิตศิลปสาร ในหนังสือ *ชุมนุมปาฐกถาแสดงที่สามคณาจารย์สมาคม โรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๔๑๔*

เพลงยาวที่มีชื่อก็มีเช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าฯ พระมหารามন্ত্রী (ทรัพย์) นายวันนรินทร์ไชย (อิน) และคุณพุ่ม
เป็นต้น

กลอนบทละคร บทละครในสมัยก่อนรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เช่น
เรื่อง มโนห์รา การเกษ ไซยทัต ฯลฯ มีลักษณะเป็นกลอนที่ไม่มีแบบแผน
ตายตัวและไม่สุภาพเรานัก มาถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กลอนบทละคร
เริ่มดีขึ้น และมีรูปแบบแน่นอนในสมัยกรุงธนบุรี กลอนบทละครเจริญถึง
ที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีลักษณะการแต่งเหมือนกลอนสุภาพและยัง
สอดใส่ทำนองเพลง ทำทำให้สัมพันธ์กับกลอนด้วย บทละครที่น่าสนใจใน
สมัยหลังกรุงศรีอยุธยา ก็มี กลอนบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระ
เจ้ากรุงธนบุรี เรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าฯ เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
เป็นต้น

กลอนเสภา สันนิษฐานกันว่าคงมีการแต่งกลอนเสภากัน ตั้งแต่สมัย
ศรีอยุธยาแล้วแต่ไม่มีบทเสภาเหลืออยู่เป็นหลักฐาน กลอนเสภาที่มีชื่อเสียง
แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยฯ นี้เอง คือ เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน นอกจากนี้ก็มีเสภาพระราชพงศาวดาร เสภาเรื่องศรีธนญชัย แต่งใน
สมัยรัชกาลที่ ๔ เสภาเรื่องอาบู่หะซันแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ และเสภาเรื่อง
สามัคคีเสวกแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๖

กลอนนิราศ ในสมัยศรีอยุธยา มีการแต่งกลอนนิราศบ้างเหมือนกันแต่ไม่
สู้จะมีผู้สนใจมากนัก เช่น นิราศเพชรบุรี ของหม่อมพิมเสน การแต่งนิราศ
เป็นกลอนมาแพร่หลาย เมื่อสุนทรภู่เริ่มแต่งนิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท

นิราศภูเขาทอง ฯลฯ ต่อจากนั้นก็ผู้แต่งกลอนนิราศกันมากขึ้น ที่รู้จักกันดี
ก็มีนิราศพระแท่นดงรัง นิราศลอนดอน นิราศรอบโลก เป็นต้น

กลอนเรื่องหรือกลอนนิทาน การนำเอานิทานมาแต่งเป็นกลอนคงจะ
ปรากฏเป็นครั้งแรกในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คือเรื่องศิวิวิบุลกิติซึ่งแต่ง
เป็นกลอนกลบทดังกล่าวแล้ว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๑-๔ แห่งกรุงรัตน-
โกสินทร์ก็มีเรื่อง สมบัติอมรินทร์คำกลอน กากคำกลอน โคบุตร ลักษณาวงศ์
และพระอภัยมณีตามลำดับ กลอนเรื่องหรือกลอนนิทานรุ่งเรืองมาจนถึงราว
รัชกาลที่ ๕ ต่อแต่นั้นเมื่อคนหันมานิยมเรื่องประเภทร้อยแก้วกัน กลอนประเภท
นี้ก็ซบเซาลงไปตามลำดับ

กลอนดอกสร้อยและกลอนสัทวา กลอนทั้งสองชนิดนี้แต่งกันตั้งแต่
สมัยศรีอยุธยาแล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ ก็ยังนิยมแต่งกันอยู่ การ
แต่งกลอนดอกสร้อยและกลอนสัทวาก็แต่งได้ต่อกันด้วยกลอนสดเป็นพจนซึ่ง
ถือว่าเป็นการละเล่นอย่างหนึ่ง ไม่นิยมนำไปแต่งเป็นเรื่องยาว ๆ ปัจจุบันการ
เล่นดอกสร้อยและสัทวาเลิกไปแล้ว แต่ยังมีมีการเขียนกลอนทั้งสองชนิดนี้
อยู่บ้าง

๘. คำหลวงและกวีจันตะ

มีวรรณคดีที่มีลักษณะการแต่งแปลกอยู่ ๓ เรื่อง คือ มหาชาติคำหลวง
ซึ่งแต่งในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ พระนลคำหลวงแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๖
และสามกรุงซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๘ มหาชาติคำหลวงใช้วิธีการแปลแต่ง คือ
แปลจากคคาตภาษาบาลีแล้วแต่งเป็นร้อยกรอง ซึ่งมีทุกประเภท ยกเว้นกลอน
พระนลคำหลวงใช้ร้อยกรอง ๔ ประเภทคือ โคลง ฉันท์ กาพย์ และกลอน
ส่วนสามกรุงนั้น ผู้แต่งใช้ โคลง ร่าย กลอนหก กลอนแปด กลอนเสภา

และฉันทันทีในเรื่องเดียวกัน แล้วรวมเรียกร้อยกรองทั้งหมดนี้ว่า กวีวิจนะ ซึ่งต่าง
ไปจากลักษณะของร้อยกรองอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น

๘. กลบท

ร้อยกรองประเภทต่าง ๆ ที่ผู้แต่งเจตนาแต่งพลิกแพลงให้แปลกออกไป
เพื่อแสดงความสามารถเป็นพิเศษของตน เรียกว่า กลบท เข้าใจว่ากวีคงจะแต่ง
กลบทเพื่อความสนุกของตนเอง เมื่อแต่งกันมากเข้าก็มีการแข่งขันกัน และหา
วิธีพลิกแพลงมากยิ่งขึ้น กลบทนั้นแต่งกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น
พระศรีมโหสถสอดแทรกกลบทลงในกาพย์ห่อโคลงบางตอน เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
ก็ทรงทดลองแต่งบ้างในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง แต่กลบทที่ขึ้นชื่อ
มากเพราะแต่งเป็นกลบทตลอดทั้งเรื่องก็คือ กลอนกลบทเรื่องศรีวิบูลกิติ ซึ่ง
หลวงศรีปรีชา (เซ่ง) แต่งในสมัยศรีอยุธยาตอนปลาย ในสมัยรัตนโกสินทร์
การแต่งกลบทก็ยังทวีจำนวนมากขึ้น ทั้งประเภทและวิธีการแต่ง แม้กระทั่ง
เรื่องพระมเหศวรของคุณสุวรรณบางตอนก็ยังแต่งเป็นกลบท นี่แสดงว่าการ
แต่งกลบทเป็นที่นิยมกันมาก แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังมียุคนิยมแต่งกลบทกัน
อยู่บ้าง

๑๐. ลำนำต่าง ๆ

ลำนำในต้นหมายถึงร้อยกรองเบ็ดเตล็ด ซึ่งส่วนมากเป็นเพลงขับร้อง
เช่น บทมโหรี บทเห่ เพลงฉ่อย เพลงโคราช เพลงปรบไก่ ฯลฯ ลำนำ
พวกนี้เองที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่าจะเกิดขึ้นมาก่อนร้อยกรองชนิดใด ๆ เพราะ
มักร้องกันเป็นกลอนสด ไม่มีลายลักษณ์อักษรเป็นแบบแผน ลำนำเหล่านี้มี
ลักษณะสำคัญคือ สัมผัส ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรซึ่งเป็นที่นิยมของไทย
เรตั้งแต่ไปไหนแต่ไรมาแล้ว

ที่กล่าวมาโดยลำดับนั้นคือความเป็นมาของร้อยกรองในอดีต ซึ่งจะขอสรุปอีกครั้งหนึ่ง เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้นดังต่อไปนี้

ร้อยกรองเริ่มปรากฏอย่างเป็นทางการเป็นหลักฐานครั้งแรกในสมัยศรีอยุธยาตอนต้น ซึ่งมีการแต่งร้อยกรองทุกประเภท ยกเว้นกลอน แต่ที่นิยมแต่งกันมาก คือลิลิตทั้งลิลิตต้นและลิลิตสุภาพ และเนื่องจากเป็นระยะเวลาแรกเริ่มของร้อยกรอง ลักษณะการแต่งโดยเฉพาะโคลงสี่สุภาพปรากฏว่ามีรูปแบบไม่สมบูรณ์นัก ต่อมาในสมัยศรีอยุธยาตอนกลาง ลักษณะการแต่งมีความเจริญก้าวหน้าไปมาก นิยมแต่งฉันทและโคลงสี่สุภาพมากกว่าร้อยกรองประเภทอื่น และเริ่มมีการแต่งกาพย์ห่อโคลง

สมัยศรีอยุธยาตอนปลายมีการแต่งร้อยกรองครบทุกประเภท คือ โคลงฉันท กาพย์ กลอน และร่าย นอกจากนั้นร้อยกรองที่แต่งในสมัยนี้ยังนับได้ว่ามีคุณภาพดีเป็นอย่างยิ่ง ร้อยกรองประเภทที่เด่นมากในสมัยนี้ก็คือ กาพย์ กลอนกลบท กลอนเพลงยาว และกลอนบทละคร ส่วนแนวความคิดในการแต่งร้อยกรวยังคงยกย่องอุดมคติและใช้จินตนาการดังเก่าก่อน แต่เริ่มจะมีการแต่งอย่างสมจริงบ้าง ส่วนสมัยกรุงธนบุรีนั้น ร้อยกรองมิได้มีอะไรที่เด่นไปกว่าสมัยศรีอยุธยา แต่ก็ยังมีการแต่งร้อยกรองกันทุกประเภท แสดงว่าในสมัยนี้ได้เริ่มมีการฟื้นฟูการแต่งร้อยกรองกันขึ้นแล้ว

ในสมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ซึ่งยังนับว่าเป็นระยะฟื้นฟูวัฒนธรรมทุก ๆ ด้าน มีการแต่งร้อยกรองขึ้นใหม่พอ ๆ กับการรวบรวมของเก่าที่ขาดสูญไปตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยา พอถึงรัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่าการแต่งร้อยกรองได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลอนสุภาพได้ก้าวหน้าไปอีกด้วยการเพิ่มสัมผัสลงไปทำให้มีผู้นิยมกันมาก วรรณคดีร้อยกรองเด่น ๆ เกิดขึ้นในรัชกาลนี้หลายเรื่อง รัชกาลที่ ๓ ร้อยกรองประเภทกลอน

โดยเฉพาะกลอนเพลงยาวยังคงมีผู้แต่งกันมาก และได้รับการยกย่องว่าแต่งดี
ที่สุด แต่ร้อยกรองประเภทอื่น ๆ จำพวกที่แต่งเป็นนิราศนั้นปรากฏว่าเขียนเลียน
แบบของเก่าจนเกินไป ทั้งลีลาและวิธีการแต่ง จึงไม่เป็นที่นิยมนัก ต่อมาใน
สมัยรัชกาลที่ ๔—รัชกาลที่ ๖ ยังคงมีการแต่งร้อยกรองกันมาก และในการแต่ง
นั้นเคร่งครัดเรื่องฉันทลักษณ์มากกว่าสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา แต่ในระยะนี้การแต่ง
ร้อยแก้วก็เริ่มได้รับความนิยมขึ้นมาก จนกระทั่งทำให้ความสำคัญของการแต่ง
ร้อยกรองลดน้อยลงไปจากเดิม และในที่สุดเมื่อประมาณหลังสมัยรัชกาลที่ ๖
มาแล้ว โฉมหน้าของร้อยกรองก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ดังจะกล่าว
ต่อไปในตอนที่ว่าด้วยร้อยกรองสมัยปัจจุบัน

ร้อยกรองในอดีตส่วนใหญ่เป็นร้อยกรองขนาดยาว มีทั้งที่เป็นเรื่องเล่า
บทพรรณนาและบทที่ใช้ขับร้อง เนื้อเรื่องของร้อยกรองเหล่านี้มีทั้งที่เป็นสารคดี
และบันเทิงคดีซึ่งแม้ว่าจะจำกัดอยู่ในวงแคบ เมื่อเทียบกับวรรณกรรมตะวันตก
แต่ก็นับได้ว่าครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ได้มากพอสมควร เพราะมีทั้งเรื่องทางศาสนา
และคำสอน นิทาน บทแสดง (บทพากย์ โขน หนัง บทละคร) บทพรรณนา
(นิราศ) บทสดุดี ประวัติ พงศาวดาร ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับ
ร้อยแก้วแล้ว ในอดีตร้อยกรองมีจำนวนและบทบาทมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด

การแต่งร้อยกรองในสมัยก่อน กว่าจะเน้นอุดมคติด้านความงามและความ
ประพจน์ นิยมแต่งเรื่องประเภทจินตนาการและเรื่องไกลตัว เช่นเรื่อง ยักษ์
เทวดา นรก สวรรค์ ป่าหิมพานต์ ฯลฯ และเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ ร้อยกรอง
ในอดีตนั้น เน้นแง่มุมในการตกแต่งถ้อยคำ เช่น เล่นคำ เล่นความ เน้นเสียง
เน้นโวหารให้ไพเราะด้วยเสียง ซึ่งใจด้วยความหมายยิ่งกว่าเนื้อเรื่องและแนว
ความคิดอื่น ๆ จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่าร้อยกรองไทยในอดีตมีลักษณะเป็นมัทนา-

ศิลป์^(๑) กวีสมัยก่อนไม่ต้องการเน้นแง่คิด หรือปรัชญา ความแปลกใหม่ หรือการปรับปรุงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องใด ๆ แต่จะพยายามใช้ความสามารถในการเรียบเรียงถ้อยคำให้มีโวหาร ลีลาจังหวะและเน้นให้มีความไพเราะเป็นประการสำคัญ นอกจากนั้นกวีส่วนใหญ่ตั้งแต่สมัยศรีอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ ยังมิได้มีความเคร่งครัดในเรื่องฉันทลักษณ์มากนัก ความเคร่งครัดในเรื่องฉันทลักษณ์เพิ่งจะมาปรากฏในราวสมัยรัชกาลที่ ๖ นี้เอง ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งของร้อยกรองในอดีต

ร้อยกรองในสมัยปัจจุบัน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าประมาณหลังสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา ร้อยกรองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งหมดในด้านความคิด ลักษณะการแต่ง และขนาดของร้อยกรอง

เมื่อครูเทพ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) เริ่มแต่งบทกลอนสั้น ๆ แสดงข้อคิดต่าง ๆ นั้น อาจเรียกได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของร้อยกรองสมัยปัจจุบันอย่างแท้จริง ร้อยกรองในตอนนั้นมีขนาดสั้นลง คือจะมีความยาวเรื่องหนึ่งไม่กี่บท และในร้อยกรองเรื่องหนึ่ง ๆ มักจะเน้นข้อคิดหรือความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา ส่วนศิลปะการแต่งแบบมัทนศิลป์อันเป็นความนิยมดั้งเดิมนั้น ถือว่ามีความสำคัญรองลงไปจากความคิด ฉะนั้นหากจะกล่าวว่าร้อยกรองในสมัยปัจจุบันเป็นร้อยกรองแห่งความคิดก็คงจะไม่ผิดนัก ความคิดของผู้แต่งร้อยกรองรุ่นใหม่ที่ปรากฏออกมานั้นขยายแวงดวงกว้างขวางออกไปจากเดิมเป็นอันมากทำให้เนื้อเรื่อง

---

(๑) มัทนศิลป์ คือศิลปะในเชิงตกแต่งประดับประดาให้บังเกิดความงดงามอย่างวิจิตรพิสดาร กวีมักเปรียบว่าถ้อยคำเป็นดอกไม้อันงาม ซึ่งกวีเอาเนื้อเรื่องเป็นประหนึ่งเส้นไหมร้อยดอกไม้เป็นพวงมาลัยอย่างวิจิตรบรรจง ควรแก่การสวมไว้เหนือศีรษะ (ลิลิตยวนพ่าย)

ของร้อยกรองมีทั้งบทพรรณนา บทบรรยายความรู้สึกต่างๆ บทวิจารณ์การเมือง สังคม สภาพการณ์ปัจจุบัน และบทแสดงพฤติกรรมของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม อันแท้จริง ซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวมากกว่าร้อยกรองสมัยก่อน

ทางด้านฉันทลักษณ์นั้น ปัจจุบันก็มีผู้แต่งร้อยกรองทั้งแบบที่เคร่งและไม่เคร่งฉันทลักษณ์ แต่ดูเหมือนว่าการแต่งแบบไม่เคร่งครัดในเรื่องฉันทลักษณ์ กำลังเป็นที่สนใจของผู้แต่งรุ่นใหม่อยู่มาก นอกจากนี้ยังมีผู้พยายามแสวงหารูปแบบใหม่ๆ ที่แปลกออกไปอีกด้วย อย่างไรก็ตามพอจะสรุปได้ว่าผู้แต่งร้อยกรองรุ่นใหม่สนใจในเรื่องฉันทลักษณ์น้อยกว่าเรื่องของความคิดและการใช้ถ้อยคำ ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างกร้าวแกร่ง จนบางครั้งถึงขั้นก้าวร้าวก็มี นักกลอนในสมัยปัจจุบันใช้ถ้อยคำในชีวิตประจำวันได้ทุกคำแม้บางคำจะไม่สุภาพนักก็ตาม ส่วนความคิดก็มักจะรุนแรง การวิพากษ์วิจารณ์เป็นไปอย่างมีอารมณ์โดยมุ่งให้เกิดความสะเทือนใจในด้านความจริงมากกว่าความไพเราะ นอกจากนี้ผู้แต่งร้อยกรองในปัจจุบันบางคนยังมีลักษณะที่อาจกล่าวได้ว่ามีแบบฉบับของตนเอง ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่ ในปัจจุบันนี้แม้การแต่งร้อยกรองจะไม่เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางเหมือนการแต่งร้อยแก้ว แต่ก็มิได้สูญหายหรือหยุดนิ่งไปอย่างที่บางคนเข้าใจ และถ้าหากจะพิจารณากันในแง่ดีก็จะเห็นว่า การแต่งร้อยกรองทุกวันนี้มีสิ่งที่น่าสนใจ น่าติดตามอยู่ไม่น้อยทีเดียวไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาแนวทางใหม่ๆ ทั้งเนื้อหาและรูปแบบ การรวมกลุ่มของคนเขียนกลอน การสะท้อนภาพและรับใช้สังคม การปลดแอกทางฉันทลักษณ์ ฯลฯ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ น่าจะได้มีการอภิปรายกันในโอกาสอันควรต่อไป